

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK
Az ELTE Magyar Jogtörténeti Tanszék kiadványai

Szerkeszti: Kovács Kálmán

2. szám

BUZÁS JÓZSEF

**SZÉKESFEHÉRVÁR ÉS FEJÉR VÁRMEGYE
KÖZIGAZGATÁSA AZ 1918-1919. ÉVI
POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOM IDEJÉN**

Budapest, 1971.

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK

Az ELTE Magyar Jogtörténeti Tanszék kiadványai

Szerkeszti: Kovács Kálmán

2. szám

BUZÁS JÓZSEF

SZÉKESFEHÉRVÁR ÉS FEJÉR VÁRMEGYE
KÖZIGAZGATÁSA AZ 1918-1919. ÉVI
POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOM IDEJÉN

11 old.

34 old.

42 old.

49 old.

58 old.

61 old.

Budapest, 1971.

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

Magyar Állam- és Jegtörténeti Tanszék

Lektor: Takács Imre

Készült az ELTE Sokszorosító Üzemében
300 példányban
Felelős kiadó: Dr. Sáránci Imre
Felelős vezető: Szántó Endre
ELTE 72002

T a r t a l o m j e g y z é k

SZÉKESFEHÉRVÁR ÉS FEJÉR VÁRMEGYE
KÖZIGAZGATÁSA AZ 1918-1919. ÉVI POLGÁRI
DEMOKRATIKUS FORRADALOM IDEJÉN

I. Fejér vármegye és Székesfehérvár közigazgatása
a kormánybiztos irányítása alatt 1918. október
31-től 1919. február 3-ig 11 old.

II. A székesfehérvári proletariátus hatalomátvétele
a februári ellenforradalmi puccskisérlet után 34 old.

III. A két kormánybiztos tevékenysége és a székes-
fehérvári néptanács 42 old.

Jegyzetek 49 old.

Администрация города Секешфегервар и комитата
Фейер во время гражданской демократической
революции в 1918-1919 г. /Резюме/ 58 old.

Die Verwaltung der Stadt Székesfehérvár und des
Komitats Fejér zur Zeit der bürgerlich-demokratischen
Revolution der Jahre 1918-19 61 old.

BUZAS JÓZSEF:

SZÉKESFEHÉRVÁR ES FEJER VÁLMEGYE KÖZIGAZGATÁSA
AZ 1918-1919. EVI POLGÁRI DEMOKRATIKUS
FORRADALÓM IDEJÉN

A veszített háboru után a fokozódó kül- és belpolitikai válság ideiglenes megoldásaként kialakult polgári demokratikus forradalom nem érintette, osztályjellegéből folyóan lényegesen nem is érinthette a magyarországi nagybirtokos-kapitalista társadalom gazdasági alapját, de felépítményének politikai és jogi intézményeiben, államszervezetében és jogrendszerében viszonylag jelentős változásokat eredményezett. Az államszervezet központi és helyi szerveinek egy része továbbra is megmaradt változatlan, vagy részben módosított szervezettel, feladat- és hatáskörrel, más részüket új szervek váltották fel, s mindezek mellett a forradalom során jelentkezett új állami feladatok és funkciók ellátására új forradalmi szervek is alakultak. A legmagasabb központi, államhatalmi és kormányzati szervek által

felülről lefelé hierarchikusan kiépített "hivatalos" államszervezet mellett, - azzal párhuzamosan - spontán alakult népi szervek is létesültek, amelyeknek osztálybázisa a munkásosztály, a parasztság, a kispolgárság és az értelmiség egy része, s amelyek legtöbbször valóban forradalmi szervek is voltak. Így Magyarországon is kettős hatalom alakult ki, amit a burzsoá-földbirtokos osztálybázisu állam központi és helyi szerveinek és a népi tömegekre támaszkodó forradalmi helyi szerveknek egyidejű létezése jellemezett. Az ugyanazon a közigazgatási területen tevékenykedő hivatalos apparátus és népi szervek működése és egymáshoz való viszonya szorosan összefüggött a mögöttük levő osztályok, ill. társadalmi rétegek pillanatnyi s változó politikai súlyával, szerepével, valamint személyi összetételükkel is. Éppen ezért az ország különböző helyi igazgatási egységeiben, a vármegyékben, a járásokban, a városokban, és a községekben funkcionáló szervek tevékenysége helyileg és időbelileg is igen változatos.

Fejér vármegye és Székesfehérvár szabad királyi város a dualizmus idején két különböző törvényhatóságként szerepelt, amely felett azonban közös főispán gyakorolt felügyeletet. A törvényhatóság legmagasabb testületi szerve a törvényhatósági bizottság volt, amely részben választott, részben a legtöbb adót fizető, un. virilis tagokból állt. A törvényhatósági bizottság rendes és rendkívüli közgyűléseken fejtette ki működését, döntött a törvényhatóságot érintő legfontosabb elvi és gyakorlati kérdésekben. Különleges feladatok ellátására, bizonyos ügyek közgyűlési tárgyalásra való előkészítésére, ill.

eldöntésére speciális szervek, bizottságok /közigazgatási, közegészségügyi, gazdasági, közellátási stb. bizottságok/ egész sorával rendelkezett. Az igazgatás első tisztviselője, a hivatalnoki kar feje, a közigazgatási apparátus munkájának közvetlen irányítója a vármegyében az alispán. a városban a polgármester volt. A járások élén főszolgabírák álltak, azok irányításával vezették a községi jegyzők a helyi közigazgatást. Az egy-egy községet érintő lényegesebb /testületi döntést igénylő/ kérdések fóruma a választott bíró elnöklete alatt üléselő községi képviselőtestület volt.

A Károlyi-rendszer ezt a vázlatosan jellemzett igazgatási szervezetet az országos gyakorlatnak megfelelően Fejér megyében is igyekezett eleinte érintetlenül hagyni, csupán a forradalom által szükségesnek bizonyult személycseréket valósították meg, részben felsőbb rendelkezés folytán, részben helyi tömegmozdulások eredményeképpen. Továbbra is megmaradt a megyei és a városi törvényhatósági bizottság, ezek valamennyi szerve, bizottsága és a városi tanács. A forradalom-okozta meglepetés és tanácstalanság néhány napja után továbbfolytatták tevékenységüket a járási főszolgabírói hivatalok, a községi elöljáróságok és képviselőtestületek, szinte valamennyi megyei, városi, járási, községi tisztségviselő. Egyedül a főispáni szék nem került betöltésre, helyette kormánybiztosi tisztséget szerveztek a törvényhatóságok élére. A főispáni teendők ideiglenes ellátásával megbízott kormánybiztosnak a népkormány intencióinak keresztülvitele, a törvényhatóság és a központi kormányzati szervek összekapcsolása, a politikai viszonyok konszoli-

dálása, a rend és a nyugalom megőrzése volt a legfontosabb feladata törvényhatósága területén.

A "hivatalos" helyi igazgatási szervezet mellett a korábbi ellenzéki pártok, a Szociáldemokrata Párt és a Károlyi-féle Függetlenségi Párt helyi vezetőségének kezdeményezésére és a fővárosban már 1918. október 25-én létrehozott Magyar Nemzeti Tanács mintájára november elején Székesfehérváron és a megye több helységében sorra megalakultak a helyi nemzeti tanácsok. Ezeket főként a szociáldemokraták vezették, de egyes helyeken, pl. a megye székhelyén, a polgári elemek is jelentős szerephez jutottak benne. /A fehérvári nemzeti tanács elnöke Károlyi-párti volt./

A nemzeti tanácsok eleinte gyakran beavatkoztak a közigazgatás vitelébe, később azonban kezdtek elsorvadni, mert a központi kormányzat csak javaslattevő és ellenőrző tevékenységre korlátozta hatáskörüket.

A közigazgatási szervezet és a nemzeti tanácsok hálózata mellett november elején kialakult egy harmadik szervező csoport is. A munkások, parasztok, leszerelt katonák sorra alakították meg tanácsaikat, amelyek egyes községekben elűzték a jegyzőt, igyekeztek rendet teremteni a közeletben, öntevékenyen irányítani akarták a közigazgatást. Sem a központi kormányzat, sem a megyei, ill. járási vezetés nem tűrhette el a néptömegek beavatkozását a közigazgatásba, s ha szükséges volt, kárhatalmat is alkalmazott. A munkás-, katona- és földművestanácsok tehát nem tudtak szorosan bekapcsolódni a helyi igazgatási tevékenységbe, az első hetek forradalmi fellendülése után

szerepük általában csökkent. Kivételt csak a fehérvári munkás-tanács és a vele szorosan együttműködő katonatanács képezett. Ezek mind a helyi nemzeti tanács decemberi válsága és átalakulása idején, mind a Fejér megyei törvényhatósági bizottság 1919. február 3-i ellenforradalmi közgyűlése után erőteljesen közbeléptek és konszolidálták a politikai viszonyokat.

Fejér megye és Székesfehérvár közigazgatásának fejlődése a Károlyi-rendszer idején három, jellegében különböző szakaszban folyt le. A két cezurát a februári ellenforradalmi puccs, majd az új kormánybiztosok kinevezése jelentette.

Az első szakasz a forradalom elejétől február 3-ig tartott. Ekkor a két törvényhatóságot egy kormánybiztos /dr. Kövess Emil/ vezette. A volt főispán, Károlyi József és más ellenforradalmár elemek továbbra is bentmaradtak a megyei törvényhatósági bizottságban, és így módjuk volt a puccskísérletre.

E szakasz elején még jelentős szerepet kaptak a nemzeti tanácsok, valamint egyes munkás- és katonatanácsok is, de az idő haladtával egyre inkább a forradalmat polgári szakaszán megállítani akaró tendenciák kerekedtek felül a megye és a székhely politikai életében és közigazgatásában. E szakasz derekán megalakult a Radikális Párt fehérvári szervezete is, és a Nemzeti Tanács decemberi válsága a radikálisok által támogatott szociáldemokraták szerepének megnövekedésével zárult.

A második szakasz a néhány napig tartó átmeneti proletárdiktatura időszak, a hatalmat ideiglenesen egy ún. hatos bizottság vette át a városban, s csak addig gyakorolta, amíg a Nép kormány által kinevezett két új kormánybiztos meg nem kezdte működését.

A harmadik szakasz az új kormánybiztosok, az újjáalakított fehérvári nemzeti tanács tevékenységének időszaka. Erre az időre esik az 1919. évi VIII. néptörvény alapján létrehozott néptanács két ülése is /február 27. és március 17-18./, amely a törvényhatósági bizottság közgyűlésének szerepét vette át.

A Fejér megyei és a székesfehérvári közigazgatási szervezet és a kormánybiztosok tevékenysége a Károlyi-rendszer idején lényegében az október-november fordulóján elért polgári demokratikus eredmények konzerválására, a forradalom továbbfejlődésének megakadályozására irányult. A megye forradalmi tömegei az országos forradalmi fellendülés áramába kapcsolódva március 21-e után Fehérváron is kikiáltották a proletárdiktatúrát.

I

Fejér vármegye és Székesfehérvár közigazgatása
a kormánybiztos irányítása alatt 1918. október 31-től
1919. február 3-ig

1918. őszén Fejér megyének és Székesfehérvár szabad királyi városnak Károlyi Józser gróf volt a főispánja, aki 1917-ben a harmadik Wekerle-kormány bizalmasaként került ebbe a méltóságba. Mint földbirtokos arisztokrata és monarchista, élesen szemben állt a forradalommal és a polgári köztársaság követelésével. Bár közvetlenül tapasztalhatta a tömegek forradalmasodását, azt remélte, hogy a népmozgalmak lecsendesednek, bátyja, gróf Károlyi Mihály kormánya konszolidálja a viszonyokat, s a király nyugodtan folytathatja az uralkodást. Eppen ezért még november első napjában is a királynak tett esküjére hivatkozva utasította el a városi haladó közvélemény reformköveteléseit és a köztársaság eszméjét.

Bár a forradalom - országosan éppugy, mint helyileg - a pillanatnyilag létező és változó gazdasági, társadalmi, politikai viszonyok összességének függvényeként törvényszerűen alakult és fejlődött, s arra egy-egy vezető - pozitív, vagy negatív - szereplése tartós és igen jelentős befolyást nem gyakorolhatott, mégis megállapítható, hogy Károlyi József főispán-sága a forradalom első két hetében átmenetileg fékezően hatott a kibontakozásra. Ennek oka nemcsak a főispán vezetési módszerében mutatkozott, amellyel a maga funkcionális-hatalmi erejére támaszkodva igyekezett megakadályozni a spontán kialakult népi szervek megszilárdulását, hanem abban a tényben is, hogy Székesfehérváron és Fejér vármegyében éppen a forradalmi kormány elnökének öccse volt a főispán, akiről a politikai beállítottságát közelebbről pontosabban nem ismerő egyszerű tömegek naivan úgy vélték, hogy bátyjához hasonlóan forradalmi gondolkodású, és fel sem merték volna tétélezni róla, hogy a forradalom alapvető kérdéseiben nem ért vele egyet, és hogy a népmozgalmak kibontakozását a megyében éppen ő akadályozza. Ez a jóhiszemű feltételezés egy ideig sokakban bizalmat táplált a főispán személye és tevékenysége iránt, s minden másban /gazdasági nehézségekben, pártvillongásokban/ inkább keresték a forradalom lassu fejlődésének okait, mint a főispán személyében. A politikában járatos, a pártok és irányzatok céljaival, politikusok és más közéleti személyek szereplésével tisztában levők előtt azonban egyáltalán nem volt kétséges Károlyi József gróf főispáni tevékenységének iránya és értéke, és az sem, hogy miért emelte őt a Wekerle-kormány bizalma a főispáni

székbe. A mögötte álló erők a forradalom kitörése után is támogatták, s arra törekedtek, hogy átmentsék őt az új törvényhatóság élére is. Sikerült is elérniök, hogy Batthyány Tivadar gróf belügyminiszter őt jelölte Fejér megye és Székesfehérvár főispán-kormánybiztosi tisztére, de a kormány elnöke tulságosan konzervatívnak tartotta öccsét, és nem járult hozzá kinevezéséhez. Károlyi Józsefnek tehát le kellett a főispáni megbízatásról mondania. 1918. november 18-án a székesfehérvári rendkívüli városi közgyűlésen patetikus beszéddel búcsuzott a várostól, s hogy emlékét megőrizték, 100.000 koronás alapítványt tett "egy a városban felállítandó földmives iskola céljaira, hogy ott a földmivesek gyermekei - kikhez ő, mint szintén földekkal dolgozó ember, szívének teljes melegével ragaszkodik, - elméletileg is kiképeztessenek." /1/ Ilyen nemes, iskolaalapítási gesztussal akarta bizonyítani, hogy mennyire megérti a kor szavát, ugyanakkor sem ő, sem osztályos társai, a "szintén földekkal dolgozó" nagybirtokosok, nem tettek egyetlen lépést sem, hogy a földjeiken robotoló cselédek, zsellérek, és más földigénylő parasztok földhöz jussanak. Károlyi József csendben visszavonult, és a hírhedt februári közgyűlésig a közéletben alig hallatta szavát.

Közben november elején a forradalom első napjaiban jelentős események zajlottak le Fejér megyében és Székesfehérváron, amik az államapparátus ottani szerveinek alakulására erősen hatottak. A fővárosból kiinduló forradalmi impulzus ott is tömegmegmozdulásokat váltott ki, amiknek eredményeképpen új szervek jöttek létre. Ezek - tudatosan, vagy ösztönösen - igyekez-

tek a meglevő állami helyi szervek mellett, vagy helyett tevékenykedni. Így a régi államigazgatási apparátussal párhuzamosan a közigazgatási tevékenységet ellátó szerveknek új hálózata alakult ki. Ez utóbbi természetesen nem volt olyan jól és pontosan szervezett, mint a "hivatalos" közigazgatási adminisztráció, nem fogta át maradéktalanul a megye egész területét, egységei nem is alakultak ki minden községben. Létrehozásukra, szervezetük és tevékenységük egységesítésére nem volt jogszabály, irányítási rendszerükben nem érvényesült következetesen a lépcsőzetesség és fokozatosság elve, személyi összetételük az osztálybázis szempontjából is annyira különböző volt, hogy nem alakulhatott ki bennük olyan egységes osztályakarat, ami a szervezett irányítás hiányosságait legalább ösztönösen pótolhatta volna, e szervek megalakulása mégis jelentős, mert pusztán létezésükkel is erősen befolyásolták a hivatalos közigazgatás menetét. A hivatalos adminisztráció és a forradalmi tömegek által létrehívott különböző elnevezésű népi szervek hálózata - két különböző tényezője a Károlyi-rendszer helyi igazgatásának. Ennek a helyi közigazgatási szervezetnek az egyik komponense részben a dualizmus korából öröklődött át. A forradalom készen kapta azt, és eleinte mitsem változtatott rajta. A helyi szervek a forradalmi események okozta hirtelen meglepetésből hamarosan felocsudtak, és a legtöbb helyen továbbfolytatták a közigazgatást. Ez a tevékenységük formailag teljesen a régi volt, az ügyeket az addigi jogszabályok szerint, a beidegződött államigazgatási eljárás útján intézték, tartalmilag azonban történt változás,

ugyanis a háboru alatt leggyakoribb ügyek egy része a hadi-állapot megszűnésével elmarad /pl. katonai felmentési ügyek, hadisegély folyósítása, rekvirálások/, a forradalom kapcsán új típusú ügyek kerülnek előtérbe /pl. a frontról hazatérők esetleges elszállásolása, munkába állítása, földigénylés stb./.*

A régi közigazgatási apparátus igyekezett beépülni az új rendszerbe. A megyei, járási, városi, illetve községi tisztviselők és alkalmazottak november első napjaiban sorra tettek hűségnyilatkozatokat az új Magyarország mellett /2/. Így állásukat megtarthatták, bár egyeseket a számos községben kirobbant népi elégedetlenség hűségesküjük ellenére is elűzött munkahelyükről. Az elkergetett jegyzőket, szolgabirákat a Belügyminisztérium vagy más községbe helyezte, ahol nem ismerték az illetőket, vagy valamely központi szervbe, minisztériumba rendelte be szolgálattételre. Így lényegében a helyi közigazgatási szervezet személyi állományának egészében minőségileg nem történt számottevő változás. Egyes tisztviselők helycseréje, kényeszerű munkahelyváltoztatása a tisztviselői kar minőségi összetételét jelentősen nem befolyásolta. A magyarországi polgári demokratikus forradalom államszervezetére is sok tekintetben nagyon illik Leninnek az oroszországi februári forradalomra tett megállapítása: "... minden maradt a régiben, a koalíciós kormány semmit sem változtatott, ... ugyanaz az osztály maradt uralmon." /3/ Igaz ugyan, hogy a budapesti Nemzeti Tanács,

*E tanulmány a helyi közigazgatásnak elsősorban szervezeti kérdéseivel foglalkozik. Olyan nagy horderejű probléma, mint a földkérdés Fejér megyében a polgári demokratikus forradalom idején, külön tanulmányt kíván.

a Katonatanács, a kormány és a Szociáldemokrata Párt vezetősége november 5-én együttes felhívásában kérte fel az ország lakosságát, hogy jelentse a Népnekormánynak, ha úgy látja, hogy "a kormányhatóságok még a régi rend embereinek kezében vannak", s igézte: a kormány "gondoskodni fog arról, hogy az állam egész kormányzati gépezete az új rendnek megfelelően vezettessék" /4/, a helyi államapparátus megtisztítására a központi szervek mégis vajmi keveset tettek, hiszen az országos szervek, a minisztériumok és más központi hatóságok is tele voltak a régi rezsím tisztviselőivel, s a helyi szervekben végzett tisztogatás óhatatlanul kiváltotta volna a központi szervek megtisztításának követelését is. Ezt a polgári demokratikus forradalom kormányától nem is lehetett elvárni, hiszen nem volt érdeke a régi államgépezet szétzúzása és új típusú organizáció kiépítése, jóllehet a munkásosztály forradalmi tömegeinek követeléseit képviselő baloldali erők, elsősorban a szociáldemokrácia balszárnya, igyekeztek ilyen irányban hatást gyakorolni rája. Az államapparátus személyi összetételének nagyobb arányú megbolygatása feltétlenül maga után vonta volna az amúgy is akadozó államgépezet összeomlását és az új típusú népi forradalmi szervek uralomra kerülését. A burzsoá-földbirtokos-kispolgári osztálybázisú kormányzatnak tehát a régi szervezet lehetőség szerinti megőrzése volt az érdeke, s ami személyi változás a helyi államapparátusban mégis történt, az kizárólag a forradalmi tömegek spontán fellépésének volt az eredménye; a Népnekormány csak kénytelen volt tudomásul venni a bekövetkezett tényeket.

A helyi közigazgatás másik pólusán azok a szervek foglaltak helyet, amelyeket a forradalmi fellendülés hívott életre. Ezek közül a szervek közül egyesek az uralkodó osztályok hatalmi helyzetének további fenntartását voltak hivatva szolgálni, s mint ilyenek szorosán kapcsolódtak a hasonló feladat betöltésére alakult központi szervekhez, mások viszont valóban forradalmi, népi szervek voltak, s a forradalom alapvető kérdésében, a hatalom kérdésében élesen szembenállottak az uralkodó osztályokkal és azok szerveivel. A forradalmi tömegek természetesen igyekeztek megfelelő képviselőkhöz jutni az uralkodó osztályok által kisajátított, vagy befolyásolt szervezetekben is, hogy azokat a forradalmi fejlődés vágányára állítsák, ugyanakkor az uralkodó osztályok és pártjaik is arra törekedtek, hogy a kezükben tartott központi államapparátus hatalmi erejével, jogszabályalkotásával elnyomják, vagy legalább is minél nagyobb mértékben korlátozzák a népi szervek működését. A Károlyi-rendszer helyi államszervezetének egész története lényegében a szembenálló osztálytörekvések története.

A Magyar Nemzeti Tanácsot létrehívó ellenzéki pártok október utolsó hetében nagyarányú szervező munkába fogtak, hogy politikai akcióik összehangolására megalkotott központi szervüket hasonló célú vidéki szervekkel is megerősítsék és kiépítsék a helyi /megyei, városi, járási, községi/ nemzeti tanácsok hálózatát. Ebben a szervező munkában a Függetlenségi és 48-as Károlyi-párt mellett elsősorban a számottevő munkástömegekre támaszkodó és vidéken is elég sok pártszervezettel rendelkező Szociáldemokrata Párt fejtett ki nagy aktivitást. Ennek az ak-

ciónak egyik figyelmen kívül nem hagyható motivuma éppen az volt, hogy a szervezésben élenjáró párt egyuttal megszerezhet-
te a helyi nemzeti tanács vezető szerepét is, de a tanácsban
testet töltő pártkoalíciót a közös érdekek hangsúlyozásának
leple alatt felhasználhatta a maga sajátos pártérdekeinek ér-
vényesítésére is. Az Országos Polgári Radikális Párt ebben a
nemzeti tanács-szervező versenyfutásban nem tudott komoly esé-
lyekkel indulni, mert osztálybázisát csak városi, elsősorban
fővárosi közép- és kisburzsoá, valamint értelmiségi elemek al-
kották, s nem állottak mögötte munkás- és paraszttömegek. An-
nál nagyobb lendülettel fogott hozzá a szervezéshez a Szociál-
demokrata Párt. A központi vezetőség október 29-én körlevelet
intézett a helyi pártszervezetek vezetőihez a Nemzeti Tanács
megalakításával kapcsolatos feladatokról, és felszólította őket,
hogy "a Nemzeti Tanács erejének és befolyásának gyarapításá-
ra ... az ottani politikailag nem kompromittált multu polgár-
sággal együtt alakítsák meg a Nemzeti Tanács helyi csoportját"
/5/ és jelentsék be annak csatlakozását a budapesti Nemzeti
Tanácshoz. Tartsanak gyűléseket és tájékoztassák a munkásságot
a kialakult belpolitikai helyzetről. Adjának ki röplapokat és
plakátokat, a szólítsák fel a helyi egyleteket, köröket, tár-
sadalmi és gazdasági érdekképviselőket a Magyar Nemzeti Ta-
nácshoz való csatlakozásra. "Mindenképpen ... igyekezzenek
azon, a munkásság és polgárságnak /igy!/ az akcióhoz való csat-
lakozását a nagy nyilvánosság előtt demonstrálják, és hogy az
egész ország megmozdulásával mutassuk meg azt, hogy az egész
ország népének többsége követeli a Nemzeti Tanács programjá-

nak a végrehajtását" /6/. A Szociáldemokrata Párt központi vezetőségének az a törekvése, hogy a helyi nemzeti tanácsok szervezése az ottani szociáldemokrata szervezetek kezdeményezésére induljon meg, és hogy ezekben a tanácsokban a helyi munkásság irányító befolyást nyerjen, országszerte számos helyen jelentős eredményt ért el, Fejér megyére és Székesfehérvárra vonatkozóan azonban ezt nem teljesen állíthatjuk. Az ebben a megyében alakult nemzeti tanácsok nem jelentéktelen része erős polgári befolyás alá került. Ennek több oka is megállapítható:

1. A Szociáldemokrata Párt székesfehérvári szervezete viszonylag gyenge volt még. 1912-től hat éven keresztül nem működött, újjáalakulására csak 1918. február 19-én került sor. A párt újjászervezésében valószínűleg szerepet játszott az Októberi Szocialista Forradalom hatása és az 1918. évi januári általános politikai tömegsztrájk is. Fejér megye sok községében a november végi pártszervezési kampányig egyáltalán nem létezett szociáldemokrata pártszervezet.
2. Az SzDP helyi szervezeteinek munkásbázisa még nem volt elég erős. Tagságát kisszámú vasuti munkáson kívül főként kisipari dolgozók, alkalmazottak, értelmiségiek, kispolgárok alkották.
3. Fejér megyében jelentős szerepet játszott a klérus és a nagybirtok. Ezek befolyása több nemzeti tanácsban is érvényesült.
4. Egyes ellenzéki polgári pártvezérek október utolsó napjaiban rendkívül gyorsan aktivizálódtak és megelőzték a nemzeti tanács-szervezésben a szociáldemokratákat.

A nemzeti tanácsok helyi hálózata nem épült ki olyan pontosan, mint az általános közigazgatási hálózat. Az előbbi nem

fedte teljesen az utóbbit. Ennek oka az volt, hogy a nemzeti tanácsok megalakítását nem írta elő kötelezően valamely hatósági eszközökkel kikényszeríthető jogszabály, e szervek létrehozását csak a budapesti Magyar Nemzeti Tanács és az ellenzéki pártok központi vezető szervei szorgalmazták és ők is csupán október utolsó és november első napjaiban. A forradalom győzelme és a politikai viszonyok bizonyos átmeneti, - s mint rövidesen ki-
tűnt - ideiglenes megszilárdulása után azonban az új kormány belügyminisztere, Batthyány Tivadar gróf a nemzeti tanácsok visszaszorítására, elsorvasztására, felszámolására törekedett. Mire azonban a kormány a nemzeti tanácsok egy részének forradalmasodása miatt ellenlépésekre határozta el magát, a nemzeti tanácsok hálózata országosan és Fejér megyében is szélesen kiépült, egyes nemzeti tanácsok teljesen átvették a helyi közigazgatás vezetését, vagy meghagyták ugyan a régi előljáróságot, de szigorúan ellenőrzésük alá vonták annak tevékenységét, így lényegében a helyi igazgatást teljesen irányításuk alá helyezték /7/.

Nagyritkán az ellenkező véglet is előfordult. /Pl. Etyeken a községi képviselőtestület nem ismerte el a nemzeti tanácsot, s ez utóbbi elnökének a képviselőtestületi ülésen még szavazati jogot sem biztosított./ Az ilyen helyi politikai szituáció kialakulásának oka a lakosság módosabb paraszti és kispolgári rétegeinek a közigazgatási szervekkel való szoros összefonódásában rejlett. /8/

A nemzeti tanácsok nagy többsége azonban nem a két szélső póluson helyezkedett el, aktivitásuk mérsékelt, tevékenység-

gük lagymatag és szintelen volt. Ez elsősorban osztályösszetételükre volt visszavezethető. Hogy egy politikai szerv milyen irányban és milyen intenzitással tevékenykedik, ez a részére meghatározott általános cselekvési irányon, programon és a más szervekkel való kapcsolatán, az adott politikai viszonyokon kívül, tagjainak osztályhovatartozásától, az általuk képviselt osztályérdekektől és -akarattól is függ. A Fejér megyei nemzeti tanácstól pl. már osztályösszetételénél fogva sem volt elvárható, hogy harcosan álljon a megyei forradalmi mozgalom élére, hiszen tagjai kizárólag a régi világ embereiből kerültek ki. Lényegében a törvényhatósági bizottság tagjai közül válogatták ki a megyei nemzeti tanács tagjait.

A Nemzeti Tanács Fejér megyei bizottságát annak a központi intenciónak megfelelően szervezték meg november 4-én, hogy hasonlóan más megyék "forradalmi" szerveihez, támogassa a központi Nemzeti Tanácsot. A megalakítására rendelkezésre álló rövid idő alatt nem volt mód arra, hogy a megye egész lakosságát képviselő, választott szervként hozzák létre, de ez a Magyar Nemzeti Tanácsban és a kormányban képviselt osztályoknak, rétegeknek, pártoknak általában nem is volt céljuk és érdekük, hiszen bármilyen - a széles néprétegeket is bevonó - ilyen akció csak tovább hevitette volna a közvélemény politikai hangulatát, s nem segítette volna elő a kormányon levő erők számára oly életbevágóan fontos konszolidációt, a tömegek által kirobbantott forradalom lecsillapodását.

A Fejér megyében létrejött nemzeti tanácsok közül Székesfehérvár nemzeti tanácsa két körülmény miatt is kiemelkedett:

egyrészt azért, mert Székesfehérvár megyeszékhely és törvényhatósági joggal rendelkező szabad királyi város volt, másrészt azért, mert a városi nemzeti tanács osztály- és pártüzetétéleben nem volt annyira közel homogén, mint pl. a megyei nemzeti tanács, amely a régi törvényhatósági bizottság egyes tagjaiból alakult és az uralkodó osztályok érdekeit fejezte ki. Egyes községi nemzeti tanácsok pedig vagy a régi községi képviselőtestület befolyása alatt tevékenykedtek, s így a korábbi helyi vezetés folytatását jelentették új formában /pl. Etyeken/, vagy többségükben parasztokból, agrárproletárokból, munkásokból álltak, és gyakran az oroszországi forradalmat végigélt volt hadifoglyok irányításával valóban forradalmi, népi szervekké alakultak /pl. Inotán, Csákváron, Vereben, Cecén, Pázmádon/. A székesfehérvári nemzeti tanácsban szociáldemokratáktól keresztényszocialistákig minden, a városban létező és a polgári demokratikus forradalmat elfogadni kész politikai irányzat képviseltette magát, s a tanácsnak éppen ez a heterogén volta akadályozta az elvi és cselekvési egység kialakulását. Az ellenzéki pártoknak a nemzeti tanácsban kifejeződött egysége - országosan és helyileg is - nem annyira a jövőbeli fejlődés kiindulási pontja, mint inkább az előző politikai korszak lezárása, nem a további együttműködés szervezeti formája, hanem csak a Tisza--Wekerle rezsim elleni összefogás eszköze volt. Csupán abban az egy kérdésben értettek egyet, hogy a dualizmus rendszerét fel kell számolni, de hogy milyen új politikai formával kell azt helyettesíteni, meddig kell elmenni a közélet demokratizálásában, s mikor kell a forradalmat befejezni, ezekre a

fő kérdésekre minden párt más és más választ adott. A polgári pártok /és egyes jobboldali szociáldemokrata vezetők/ a forradalmat lényegében már közvetlenül kitörése után befejezettnak tekintették, illetőleg szeretnék volna azonnal lezárni, a szociáldemokraták viszont többségükben a polgári demokratikus forradalom következetes végigvitelét akarták, hogy megteremtődjene a szocialista forradalomra való áttérés, az egyébként szerintük is még nagyon távoli szocializmus előfeltételei.

A politikai koncepciókban, a jelen és jövő értékelésében jelentkezett nagy különbségek és gyakran feloldhatatlan ellentétek állították szembe egymással a székesfehérvári nemzeti tanács egyes tagjait és csoportjait is, és tették egyenetlenné a szerv működését, olykor robbanásig feszülővé hangulatát és változatossá fejlődésének történetét.

1918. október 31-én délelőtt, amikor a budapesti események híre Székesfehérvárra is megérkezett, a polgármester sürögősen együttes ülésre hívta össze a városi tanácsot, a helyi katonai és polgári hatóságok vezetőit, a törvényhatósági bizottság vezető tagjait, a város politikai életében szerepet játszó egyes személyeket, hogy megvitassák, miképpen lehetne megóvni a város békéjét, a személy- és vagyonbiztonságot. Az ülésen dr. Holly Géza, a függetlenségi párt helyi elnöke kifejtette, hogy "a gyűlés célja csak egy esetben érhető el, ha ti. Székesfehérvár tanácsa csatlakozik a Magyar Nemzeti Tanácshoz". /9/ Hasonlóan szólalt fel dr. Steiner Jákó, a szociáldemokrata pártszervezet vezetősége nevében. Az ülés résztvevőinek többsége a Nemzeti Tanácshoz való csatlakozást tá-

mogatta, így "a forradalmi pártokhoz nem tartozók sápadtsága és ijedelmé között a városi tanács az indítvány elől nem térhetett ki, és meghozatott a városi főjegyző fogalmazványában a Magyar Nemzeti Tanácshoz történt csatlakozás proklamálása, sajnos azonban olyan indokolással, amely örökké szégyene marad a városnak" - írta később erről az eseményről Holly Géza /10/. A határozat indokolása u.i. leszögezte, hogy csak a jelenlevő többség akarata, valamint annak belátása készíti a várost a csatlakozásra, hogy így a polgárok személye és vagyona is inkább megóvható.

A proklamálás után a Károlyi-párti dr. Holly elnökletével azonnal megalakult a nemzeti tanács helyi bizottsága /11/. A következő napokban az előző rendszer idejéből fennmaradt vagy újabban alakult társadalmi és politikai szervezetek sorra jelentették be csatlakozásukat a nemzeti tanácshoz. Így november 5-én a székesfehérvári városi hivatalnokok szabadszervezetet alakítottak /12/, majd a következő napon a város tisztviselői és alkalmazottai hűségüket nyilvánították az új Magyarország iránt és letették az esküt a nemzeti tanács előtt. November 7-én a kereskedők és iparosok gyűlést tartottak. Ezen megalakították a 24 tagú kereskedő- és iparostanácsot és 12 tagot delegáltak a városi nemzeti tanácsba. /13/

Az állami szervek, társadalmi szervezetek és magánszemélyek részéről a nemzeti tanács iránt megnyilvánuló bizalom és a számára nyújtott támogatás különböző forrásokból táplálkozott. Az uralkodó osztálybeliek és mindazok, akik a forradalom eddigi eredményeit is soknak tartották, elsősorban

támogatták a nemzeti tanácsot, mert a tőkés-földbirtokos osztályrend további fenntartását, a forradalom lendületének lefékezését, a kialakult helyzet konszolidálását várták tőle. A dolgozó tömegek viszont érdekeik képviselőjét, a demokratizálási folyamat továbbfejlesztőjét látták benne. A nemzeti tanács személyi összetétele akármelyik tendencia megvalósulását lehetővé tette. Az a tény, hogy a szociáldemokraták és a polgári pártiak közel azonos erőt képviseltek a tanácsban, és hogy mindkét csoport szerette volna az erőegyensúlyt a maga oldalára billenteni, már kezdettől fogva magában hordozta a tanács belső viszonyai későbbi kiéleződésének csiréit. Ehhez a harchoz a nemzeti tanács szociáldemokrata csoportja a munkástanácsban és a katonatanácsban találta meg a fegyvertársakat, a polgári pártbeliek pedig a főispán kormánybiztos hivatalos támogatását élvezték, aki a maga hatalmi és adminisztratív eszközeivel minden segítséget igyekezett megadni Hollynak és elvbarátainak.

Az SzDP központja a forradalom kitörése után felhívta a vidéki pártszervezeteket, hogy amennyiben helységükben még nem létezne munkástanács, sürgősen alakítsák meg azt. Ennek megfelelően Székesfehérváron november 4-én négyülést tartottak, majd 5-én megalakították a munkástanácsot. A katonaság forradalmi szervezete valamivel korábban jött létre: Szabó Ernő századosnak, a fehérvári pótzászlóalj parancsnokának elnöklétével november 1-én alakult meg a katonatanács.

A forradalom e jelentős szerveit tehát már november első napjaiban létrehozták, ezek azonban nagyrészt újtaban állottak a burzsoá konszolidációnak, ezért a központi kormányzat jobb-

szárnya feleslegesnek, a régi államszervezetbe bele nem illőnek tartotta őket, és igyekezett is megszabadulni tőlük. Különösen a munkás- és a katonatanácsok tevékenysége állt a belügyminiszter figyelmének középpontjában, s amikor a körülmények erre alkalmasnak tündek, Batthyány Tivadar gróf meg is kísérelte a forradalmi népi szervek /14/ háttérbe szorítását, hogy azok tétlenségre kárhoztatva elsorvadjanak. A főispánokhoz és a főispáni teendők ideiglenes ellátásával megbízott kormánybiztosokhoz intézett egyik belügyminiszteri körrendelet leszögezte, hogy miután "a viszonyok normálissá váltak", "azt a hátskört, amelyet hatályban levő törvényeink a közigazgatási hatóságokra ruháztak, csakis ezek a hatóságok gyakorolhatják.

Ez szolgál zsinórmértékül a vidéki nemzeti tanácsok és Néptanácsok számára is, amelyeknek üdvös működésére tág teret nyújt az, ha a főispáni teendőkkel ellátott kormánybiztosokat és a közigazgatási hatóságokat, mint véleményező, mint tanácsadó szervek támogatják. És közérdekű, igen fontos szerepet tölthetnek be a közélet minden megnyilatkozásának éber ellenőrzésével is.

Ha akár a kormánybiztosokkal, akár a központi kormányhatóságokkal közlik ugy általánosságban, mint konkrét esetekben felmerülő észrevételeiket, kifogásaikat vagy panaszukat, azok mindenkor különös figyelemben fognak részesülni, mert a Népköztársaság kormánya rendkívül nagy súlyt helyez a Nemzeti Tanácsok és Néptanácsok útján megnyilvánuló népvéleményre." /15/

A rendelet tehát a helyi forradalmi szervek jogkörét az ellenőrzés és a javaslattétel jogára szűkítette le. E szervek

nagy része természetesen igyekezett kitörni ebből a körből, és továbbra is gyakorolta a forradalom első napjaiban szerzett jogait. A belügyi kormányzatnak a helyi forradalmi szervek visszaszorítására való törekvése és e szervek ellenállása az ország számos helyén, így Székesfehérváron is, nemcsak a központi hatalom és a helyi forradalmi tömegek, illetőleg szerveik közötti harcot jelentette, hanem a helyi ellenforradalmi és forradalmi erők küzdelmét is, aminek színtere legtöbbször a helyi nemzeti tanács volt. A székesfehérvári nemzeti tanács - osztály- és pártösszetételénél fogva - állandó útközőpontja volt a politikai erőknek és tényezőknek, s ebben a küzdelemben a gyakran beavatkozó kormánybiztos, mint a központi hatalom képviselője, nagyon fontos szerepet játszott.

A tömegek előtt magát forradalminak mutató kormány tisztában volt azzal, hogy a mereven és tulzottan konzervatív, s ezért még a polgári demokratikus átalakulással szemben is ellenforradalmi beállítottságu Károlyi József gróf a kormányelnökkel való közeli rokonsága ellenére sem jühet szóba a főispán-kormánybiztos személyének kiválasztásakor, ezért csak arra kérték fel őt, hogy mint minden lelépő tisztségviselő, utódjának hivatalbalépéséig lássa el eddigi hivatali teendőit. A távozó főispán így lényegében három héten át olyan politikai rendszerben volt kénytelen a megyei és a városi törvényhatóság élén maradni, amelynek céljai az ő osztály- és politikai érdekeivel, társadalmi konzervativizmussal és monarchista beállítottságával homlokegyenest ellenkeztek. /16/ A kormány a türelmetlen Károlyi Józsefet "ismételten előterjesztett kérelmére" /17/ vé-

gülis felmentette, miután dr. Kövess Emilben, a fehérvári államügyészség vezetőjében megtalálta a megfelelő új kormánybiztost, és november 22-én ki is nevezte őt a két törvényhatóság élére./18/

A főispáni teendők ellátásával megbízott kormánybiztos funkciója - mint már említettük - lényegében azonos volt a korábbi főispáni funkcióval. Sem Kövess, sem más főispán-kormánybiztosok kinevezésekor nem történt meg a funkció-kör pontos körülírása; a kinevezési okirat is csupán arra utalt röviden és általánosan, hogy a kormánybiztost "a főispáni teendők ellátásával" bizzák meg. /19/ Minthogy Kövess kormánybiztosi megbízatása ugyanarra a két törvényhatóságra történt, mint Károlyi József gróf korábbi főispáni kinevezése, funkciója sem különbözött sem hatáskör, sem illetékesség tekintetében elődjének tisztségétől. /20/

A kormánybiztos november 25-én vette át hivatalát. Energetikusan látott munkához, igyekezett a megyét és a megyeszékhelyt megbízatása értelmében a kormány intencióinak megfelelően irányítani. A törvényhatóságok első tisztviselőinek, a megyei alispánnak és a városi polgármesternek a szerepe a kormánybiztos árnyékában egyre jobban csökkent. Mind az elvi-politikai irányítás, mind a gyakorlati-operatív vezetés teljesen az ő kezében futott össze. Célja a helyi közigazgatási szervezet erősítése, működésének élénkítése, az egész helyi igazgatásnak lehetőleg a régi vágányokra való helyezése volt, ezt a célt azonban csak úgy érthette volna el, ha a fehérvári közéletre, a politikai hangulatra és az igazgatási szervek tevékenységére

hatással levő pártok és egyéb szervezetek, különösen pedig a városi nemzeti tanács működésébe is erőteljesen beleavatkozott volna. Amikor erre alkalma nyílott, meg is kísérelte azt.

Székesfehérvár közéletében a városi törvényhatósági bizottság mindenkor jelentős szerepet játszott. Nemcsak azért volt a város legfontosabb szerve, mert elvi, politikai állásfoglalásaival, határozataival irányt szabott az osztály- és pártérdekektől egyébként felülről is determinált helyi közéletnek, hanem azért is, mert a város egyéb szerveiben, gazdasági, társadalmi, politikai szervezeteiben, intézményeiben egyes tagjain keresztül személyileg is jelentős befolyással rendelkezett. Érthető, hogy más szabad királyi városokhoz hasonlóan, Székesfehérváron is nagy meglepetést keltett a belügyminiszter december 7-én táviratilag küldött 156510/1918. sz. körrendelete, amely arra hivatkozással, hogy a minisztertanács határozata értelmében a városi törvényhatóságokról rövidesen néptörvényt fognak alkotni, megtiltotta a városi törvényhatósági bizottsági közgyűlések tartását. /21/ A bizottság tevékenységének szünetelése érezhetően hatott volna a város közéletére, ezért a főispán-kormánybiztos sietve válaszolt a belügyminiszternek és sürgős rendelkezést kért arra vonatkozóan, hogy a volt törvényhatósági bizottság jog- és hatáskörét az új bizottság megalakulásáig mely szerv vegye át, minthogy a tanács előtt számos nagyfontosságú ügy vár már elintézésére, amikben a törvény értelmében a törvényhatósági bizottságnak kellene határoznia /22/. A törvényhatósági bizottság egyes albizottságait /a közigazgatási bizottságot, az igazoló választ-

mányt, a fegyelmi választmányt stb./ minden év december havában vagy teljesen, vagy részben ujja kell alakítani. Minthogy törvényhatósági közgyűlést már nem tarthattak, miniszteri rendelkezést kért a kormánybiztos arra vonatkozóan is, hogy "ezen törvényeken nyugvó albizottságok folytassák-e működésüket és ha igen, hivatalból meghosszabbítottnak tekinthető-e a megbízatásuk, vagy a kormánybiztos felhatalmazást nyer-e teljes újjáalakításukra. Az utóbbi esetben az egyes bizottságokba meghívottak csak a volt törvényhatósági bizottság tagjai közül kerülhetnek-e ki, vagy a város bármelyik polgára meghívható.

A város tanácsa, figyelemmel arra, hogy az érvényben levő szabályrendeletek, vagy közgyűlési határozatok folytán megalakított bizottságok értékes véleményező és előkészítő munkásságát nem óhajtja nélkülözni, ama tervvel foglalkozik, hogy ezen bizottságok tagjait addig is, míg az új törvényhatósági bizottság meg nem alakult, tanácsi határozattal felkéri az albizottságok keretei között való további működésre" /23/. A levélből nyilvánvaló, hogy a kormánybiztos nemcsak a törvényhatósági bizottság albizottságainak zavartalan továbbműködését szerette volna biztosítani, hanem a városi szervekre gyakorolt befolyását is szélesíteni törekedett. Ha a belügyminiszter engedélyezte volna, e szervek megalakítását is hatáskörébe vonta volna. A kérdést végül is "a városok közigazgatási szervezetének ideiglenes módosításáról" alkotott VIII. néptörvény válaszolta meg 1919. január 27-én, kimondva, hogy a városi képviselőtestületek és azok bizottságai megszűnnek, s hatáskörüket a főispán-kormánybiztos által megalakítandó néptanács és annak szervei veszik át.

Hasonlóan bele akart avatkozni a kormánybiztos azoknak a szervezeteknek a tevékenységébe is, amelyek ugyan nem tartoztak a helyi közigazgatás szabályos szervezetébe, de véleményező, javaslattevő és ellenőrző jogkörüknél fogva szorosan kapcsolódtak ehhez. A helyi nemzeti tanácsok közül elsősorban a székesfehérvári városi nemzeti tanácsra fordította a figyelmét. E szerv osztály- és pártösszetételénél fogva már megalakulásakor magában hordta belső ellentmondásainak, önemésztő viszállyainak csírát. Ülésai a szociáldemokrata és a Károlyi-párti tanácstagok éles vitáinak színterei voltak. /24/ A kormánybiztos éber figyelemmel kísérte ezeket a jelenségeket, s csak arra várt, hogy megfelelő alkalommal bele is szóljon azokba, magától érthetően a polgári érdekek oldalán.

Miután a 15 tagu nemzeti tanácsot december elején 10 polgári pártival és 6 szociáldemokratával egészítették ki, a polgári pártok számbeli fölénybe kerültek. A szociáldemokraták természetesen szerették volna helyreállítani az erők egyensúlyát, de a Károlyi-pártiak Holly Gézával az élükön élesen szembeszálltak velük. Ezért az SZDP helyi szervezetének vezetősége örömmel támogatta a város életében szerepet játszó, tekintélyes polgárok egy csoportjának azt a törekvését, hogy megalakítja a Radikális Párt helyi szervezeteit. A szociáldemokraták ugyanis azt remélték, hogy a polgári radikálisok pártalakítása ki fogja vonni a Károlyi-párt befolyása alól azokat a polgári tömegeket, amelyek a politikai vezetés gyökeres átalakítását és a demokratizálási folyamat következetes végigvitelét akarják, így ezek segítségével szándékoztak ismét vezető szerephez jutni a város politikai életében.

Miután a Polgári Radikális Párt szervezete december 15-én megalakult Székesfehérváron /25/, két nappal később a munkástanács és a katonatanács a függetlenségek divergens tevékenysége miatt újjáalakította a nemzeti tanácsot. Ebben hatan képviselték az SZDP-t, hárman a Radikális Pártot, ketten a feministákat, négyen /kerületenként 1-1/ a földmives szervezetet és hárman a katonatanácsot. /26/

A kormánybiztos az eseményekről azonnal igyekezett tájékoztatni a budapesti Nemzeti Tanácsot, nem mulasztva el, hogy felajánlja közreműködését az új nemzeti tanács létrehozásánál. /27/

Hock János, a Magyar Nemzeti Tanács elnöke 1919. január 20-ai 2097/1918. számú válaszában mindkét nemzeti tanács feloszlását javasolta, s majd ha később "a pártszenvedélyek enyhülteével a közhangulat úgy alakulna, hogy a Nemzeti Tanács zavartalan működése a jövőben biztosítottnak látszanék, úgy a város közönségének egyöntetű kívánságára a Nemzeti Tanács újból megalakulhat." /28/ Ebben a válaszban jól tükröződött az a belső pártviszályok által fűtött politikai hangulat, ami 1919. januárjában a Magyar Nemzeti Tanácsban és a kormányban is uralkodott.

Dr. Kövess Emil főispán-kormánybiztos január 13-án átírt dr. Holly Gézának, a városi nemzeti tanács elnökének, és közölte vele, hogy a nemzeti tanácsban beállott szakadás miatt azt a Magyar Nemzeti Tanács 2097/1918. számú utasításához képest feloszlattja. /29/ A feloszlató döntés miatt a szociáldemokraták január 15-én tünetést szerveztek Kövess ellen és követelték lemondását. /30/ A kormánybiztos le is mondott, ké-

sőbb azonban mégis a helyén maradt. Azok az erők, amelyek mögötte álltak, már rendezni kezdték soraikat, szervezkedtek, s rövidesen meginduló ellenforradalmi akciójukhoz szükségük volt a kormánybiztosra.

II

A székesfehérvári proletariátus hatalomátvétele a februári
ellenforradalmi puccskisérlet után

1919. február 3-a fordulópontot jelentett Fejér vármegye és Székesfehérvár Károlyi-korszakbeli történetében. A megyei törvényhatósági bizottság közgyűlésében lezajlott ellenforradalmi politikai puccskisérlet nemcsak társadalmilag rengette meg a megyét és a megyeszékhelyt, hanem az államszervezet helyi szerveinek szerkezetében és az államhatalom helyi gyakorlásában is gyökeres változásokat idézett elő.

A megyegyűlés két szempontból is különös figyelmet érdemel: egyrészt azért, mert politikai és közjogi síkon olyan követeléseket támasztott, amiknek más törvényhatóságok támogatásával remélt megvalósulása alapvető irányváltást jelentett volna az ország belpolitikájának és alkotmányának fejlődésében.

désében, másrészt pedig azért, mert a közgyűlés határozata a néhány hónapja megdöntött rezsim államszervezeti restaurációját is magában foglalta. A törvényhatósági bizottság ellenforradalmi puccskisérlete ugyan sem politikailag, illetőleg alkotmányjogilag, sem államszervezeti sikon nem érte el célját, de az érintett kérdésekben ennek ellenére is gyökeres változások következtek be: politikailag erősebben aktivizálódtak a pozitív erők, és az államszervezet közjogi továbbfejlesztésének folyamata is meggyorsult a puccskisérlet természetes reakciójaként.

A Fejér megyei ellenforradalmi erők már hónapok óta készültek arra, hogy szembenállásukat a polgári demokratikus rendszerrel alkalmas időben demonstrálják. A megye nagy- és közép-birtokosai fellépésükkel elsősorban a készülő földreformtörvény tető alá hozását akarták megakadályozni, de emellett azt is remélték, hogy akciójuk országossá tételével a magyar belpolitika fejlődésének is új irányt szabhatnak, és az egész államszervezetet is a régi kerékvágásba állíthatják. Mozgalmuk vezéralakjává a nemrég lemondott főispán, Károlyi József gróf emelkedett.

A Fejér megyei ellenforradalmi erők a törvényhatósági bizottság február 3-i közgyűlésének 3. napirendi pontjaként szereplő alispáni jelentés vitáját használták fel akciójuk végrehajtásához. Az elsőként hozzászóló Károlyi József patétikus bevezetővel terjesztette elő határozati javaslatát. "A megyegyűlés - úgymond - az utolsó egyetlen fórum, ahol szavunkat felelhetjük. Mindenütt másutt lehetetlen a szólásszabadság azok számára, akik mást mernek mondani, mint amit az utca mond". Hangsúlyozta, hogy az ő helyzete a legnehezebb, és

a legfeszélyezettebb, hiszen ő Karolyi Mihály testvére. De ha a hazáról van szó, úgy érzi, félre kell tennie minden más szempontot és érzelmet, s még a leggyengédebb testvéri szeretet sem némithatja el.

Széchenyi István naplójából idézett: "Minden csepp véremben él a magyar nemzet feldicsőítésének vágya." Ez a vágy adja meg neki is a jogot, s szabja meg a kötelességet, hogy romlásnak indult hazája ügyében felszólaljon./31/

S a jelenlevő törvényhatósági bizottsági tagok tüntető helyeslése közepette olvasta fel natározati javaslatát:

"Fejér vármegye törvényhatósági bizottsága mély aggodalommal eltelve az ország kétségbeejtő helyzete felett, tántoríthatatlan ragaszkodását fejezi ki a nemzeti eszmékhez, az egy örök és oszthatatlan magyar állam területi integritásához, nemzeti hagyományainak, szokásainak és törvényeinek tiszteletben tartásához.

Követeli a magyar nemzeti hadseregnek reállítást, a katonai fegyelemnek és a magyar nemzeti szellemnek jegyében. Követeli az országgyűlésnek azonnali egybehívását, vagy új választások megejtése után, vagy na az elemi nehézségekbe ütközik, úgy a régi országgyűlés tanácskozásainak folytatását. Tiltakozik az állandó parlament nélküli kormányzás ellen, valamint a törvények kigunyolását látja a minisztertanácsokban hozott néptörvényekben, mert megengedhetetlennek tartja, hogy az ország és az egyes polgároknak legelemibb érdekeiről rendelkezés tétessék parlamentáris ellenőrzés felelőssége nélkül.

Követeljük a nemzeti szellem ápolását, valamint a vallás oktatását az összes hazai iskolákban ...

... követeljük a gyülekezési jog szabadságát, és a vélemény szabadságának hatályos védelmét.

Mintogy mindezekből a Berinkey Dénes miniszterelnöksége alatt működő kormányban semmit sem találunk, sem tekintélyt kirelé, sem erélyt befelé, hanem látjuk a tervszerű aknamunkát a keresztény világnézet és a nemzeti történelem megszentelt hagyományi ellen, Fejér vármegye közönsége a törvényhatósági bizottság útján, multjához hiven, elszánva a jelenben, és bizva a jövőben, Berinkey Dénes kormányával szemben mélységes bizalmatlansággal viseltetik, és erről úgy a kormányt, mint a törvényhatóságokat értesíti." /32/

A határozati javaslatához hozzászólt többek között Széchenyi Viktor gróf, volt főispán, Károlyi József gróf hivatali elődje, Cziráki Antal gróf nagybirtokos és dr. Grieger Miklós sóskuti plébános. Valamennyien teljes egyetértésüket fejezték ki a javaslattal. Széchenyi Viktor hangsúlyozta, hogy "el tud képzelni egy Magyarországot, amely nem királyság, hanem demokratikus köztársaság, s boldog nép lakja, de nem tud elképzelni egy olyan Magyarországot, amely a nemzeti szint megtagadva, azt vörös nemzetköziséggel ... cseréli fel, és boldog legyen." /33/ Grieger Miklós, a megyei klerikális reakció egyik vezetője a közhangulatra célozva kijelentette, hogy "nem bánja, ha ellenforradalmárnak mondják, hisz ez most kijár mindenkinek, aki a munkás- és katonatanácsokat nem tartja csalhatatlan zsinatnak ..." /34/

A törvényhatósági bizottság jelenvolt tagjai között egy sem akadt, aki a határozati javaslat ellen szólalt volna fel. A szociáldemokrata vezetés alatt álló fehérvári nemzeti tanács,

amely Hock Jánosnak, a Magyar Nemzeti Tanács elnökének januári feloszlatai javaslatát figyelmen kívül hagyva tovább tevékenykedett, számított ugyan ellenforradalmi akcióra, s ezért tagjai közül Steiner Gézá, dr. Pajzs Pált és Katona Sándort megbizta, hogy vegyen részt az ülésen, de a nemzeti tanács nevében felszólalni akaró dr. Pajzstól maga a főispán-kormánybiztos tagadta meg a szólás jogát, arra hivatkozva, hogy a nemzeti tanács küldötte nem tagja a törvényhatósági bizottságnak.

Dr. Kövess Emil főispán-kormánybiztos ezen a közgyűlésen tette fel a koronát addigi retrográd tevékenységére. Ő, a kormány megbizottja, a kormány intencióinak közvetítője, akit éppen azért állítottak a megye és megyeszékhely törvényhatóságának élére, hogy a kormány politikájának megvalósulását minden natásköréből iolyó módon és eszközzel segítse, nemcsak hogy nem akadályozta meg, nem fojtotta el az ellenforradalmi puccskísérletet, hanem a közgyűlés elnökeként egyenesen támogatta is azt.

A restaurációt célzó akcióra a megyei közvélemény - a különböző politikai és osztályérdekeknek megfelelően - sokféle-képpen reagált. Az uralkodó osztályok érdekeit képviselő óvatossabb elemek, bár a közgyűlési határozattal egyetértettek, sőt közülük egyesek /mint pl. Prohászka Ottokár püspök/ maguk is részt vettek annak meghozatalában, csendben várták a fejleményeket, a vérmesebbek, tulbecsülve erőiket és akciójuk sikerét, gyökeres kurzusváltozást reméltek, de nem volt csekély azok száma sem, akik a demokratikus forradalom elleni utolsó nagy akciójuknak tekintették a közgyűlés határozatát. Ezeknek adott hangot a megyei reakció szócsöve, a Fejérmegyei. Napló: "Di-

csőséges napja volt hétfőn a vármegyei törvényhatósági bizottságnak. Talán utolsó napja, de megmutatta a törvényhatóság, hogy nemes veretű férfiak gyülekezete, akik bátran merik szavukat felemelni a szabadság nevében üzött önkény és zsarnokság ellen, s akik, mikor elvonulnak a színterről, még egyszer meglengetik a nemzeti érzés zászlaját, s kiáltó szóval hívják fel az egész országot a nemzet veszélyben forgó kincseinek védelmére." /35/

A dolgozók megyszerte élesen szembefordultak a közgyűlési határozattal. A forradalom eddigi eredményeit féltő és megőrizni akaró tömegek ilyen reagálására legjellemzőbb a martonvásári "általános negyülés" határozata, amely igen gyorsan, már két nappal a törvényhatósági bizottsági közgyűlés után válaszott a megyei ellenforradalomnak. A törvényhatósági bizottsággal szemben legteljesebb bizalmáról biztosította a népkormányt. Követelte a vármegyei autonómiák felfüggesztését, majd megszüntetését, a községi és a törvényhatósági választások mielőbbi megtartását, a megyei határozat megszavazóinak névszerinti összeírását, felelősségre vonásukat és megbüntetésüket. /36/ A határozat célja az volt, hogy "állást foglaljon a Fejér megyei ellenforradalmi zászlóbontással szemben, tiltakozzék... a vármegyei törvényhatósági bizottság összes határozata ellen". A martonvásári negyülés a megyei határozat "minden pontját visszautasítja, hazaárulással bélyegzi a határozat hozóit." /37/

Székesfehérváron is rendkívül élesen reagáltak a törvényhatósági bizottság határozatára. "A megyegyűlés leírása és a határozat a városban leírhatatlan izgalmat keltett ...

A szervezett munkásság hangulata még izgatottabb, és ha azonnal nem történik a legerélyesebb intézkedés, ők nem vállalnak felelősséget a történendőkért" - írta a Népszava a fehérvári eseményekről. /38/

A székesfehérvári munkástanács és katonatanács február 4-i együttes ülésén Velinszky László javasolta, hogy alakítsanak hattagu direktóriumot, az vegye át a hatalmat a városban, s mellette hozzanak létre egy 32 tagu ellenőrző bizottságot. Másnap az un. "Hatos Bizottság" Szabó Ernő századosnak, a katonatanács elnökének vezetésével meg is alakult és a sajtó valamint falragaszok útján közölte, hogy "a népkormány felfüggesztette dr. Kövess Emil kormánybiztos, ... a munkás és katonatanács megbízásából átvettük a megye és a város kormányzását mindaddig, amíg a népkormány által kinevezett megfelelő kormánybiztos tőlünk a kormányzást át nem veszi." /39/

A Hatos Bizottság a székesfehérvári munkás- és katonatömegek nevében vette át a hatalmat, így a megyeszékhelyen lényegében proletárdiktatura valósult meg. A bizottság legfontosabb feladata a rend megőrzése és a rendszer megszilárdítása volt. Felhívta a város lakosait, hogy tevékenységében támogassák. A dolgozó tömegeknek felhívása egyetértésre is talált, és a helyi reakció erre is érdekeinek megfelelően válaszolt: "A helybeli Népszava kövér betűkkel hirdeti, hogy "bizzunk a proletárdiktaturában". Nos, hát mi nem bizzunk benne!" /40/

A Hatos Bizottság a korábbi közigazgatási bizottság jogutódának tekintette magát, így átvette annak fegyelmi jogkörét is, és dr. Kövess Emil volt főispán-kormánybiztos, Szűts Jenő

alispán és dr. Szűts Gedeon tisztifőügyész ellen azonnal megindította a fegyelmi vizsgálatot. Míg a februári puccs előtt a kormány a Fejér megyei eseményekbe alig avatkozott bele, s ha tett is olykor közvetlen intézkedést, azt lassan, vontatottan tette, most a munkásosztály hatalomátvétele után azonnal reagált az eseményekre. Kövess Emilt "saját kérelmére" felmentette állásától /41/, majd a megyei és szabadkirályi városi főispáni tisztséget különválasztva, a Károlyi-párti dr. Tolnay Lajos volt főispánt bizta meg Fejér vármegye főispán-kormánybiztosi teendőinek ellátásával, míg Székesfehérvár sz. kir. város élére hasonló hatáskörrel a szociáldemokrata Horváth János győri munkásbiztosító pénztári számvizsgálót nevezte ki. /42/ Tolnay Lajos már február 15-én megérkezett a megyébe és átvette hivatalát, Horváth János pedig február 19-én tette le a hivatali esküt és kezdte meg kormánybiztosi működését. /43/

III

A két kormánybiztos tevékenysége és a székesfehérvári néptanács

A két új főispán-kormánybiztos hivatali eskütételével megkezdődött Fejér vármegye és Székesfehérvár sz. kir. város Károlyi-korszakbeli történetének harmadik - mindössze egyhónapos, tartalmában nem kiemelkedő - szakasza.

A kormány sietett felszámolni az időnek előtte jelentkezett székesfehérvári proletárdiktaturát. A "Hatos Bizottság" a kormánybiztosok megerkezésekor beszüntette tevékenységét, és átengedte nekik a hatalmat.

Tolnay Lajos, megyei kormánybiztos már tevékenysége másodnapján, február 16-án felfüggesztette a Hatos Bizottságnak azt a határozatát, amely fegyelmet rendelt el az alispán és a tisztifőügyész ellen. /Az új kormánybiztosnak ez az intézke-

dése azért nem terjedt ki dr. Kövess Emil volt kormánybiztos fegyelmijére is, mert az ő ügyét a kormány a felmentéssel befejezettnak tekintette./

A fegyelmi vizsgálatok beszüntetéséhez jogi alapot az 1919. évi XVI. néptörvény 15. §-ának első bekezdése szolgáltatott, mely szerint "addig, amíg a néptörvény alapján a törvényhatósági és a közigazgatási bizottságok ujjaalakulnak, a vármegyei törvényhatósági és a vármegyei közigazgatási bizottságoknak működése szünetel." Ez utóbbi bizottságok gyakorolták korábban a fegyelmi jogkört. A megyei kormánybiztos jogi érvelése azonban hibás volt, és osztálycéljai is nyilvánvalóknak látszottak. Az említett néptörvényt ugyanis Károlyi Mihály a Magyar Népköztársaság ideiglenes elnöke február 12-én hagyta jóvá és az Országos Törvénytárban február 15-én hirdették ki, /44/, a Hatos Bizottság viszont közvetlenül a hatalom átvétele után rendelte el az említett fegyelmi vizsgálatokat. A kormánybiztosnak tehát a fegyelmi hatóság jogkörét is betöltő és ilyen tevékenységében akkor még jogszabályilag nem korlátozott Hatos Bizottság által elrendelt fegyelmi eljárást nem megszüntetni, csupán ideiglenesen szüneteltetni lett volna joga, az új fegyelmi hatóság létrehozásáig.

A megyei főispán-kormánybiztos egyébként nem volt eléggé aktív. Működése elsősorban a Hatos Bizottság rendelkezéseinek hatálytalansítására, incriminált személyek mentésére irányult, pozitív lépései alig voltak. Az említett néptörvényben szabályozott megyei törvényhatósági néptanács megalakítására már nem került sor. A kormánybiztosnak a megyei nemzeti

tanács február 27-i rendkívüli ülésén tartott bemutatkozó beszéde sem tartalmazott pozitív programot. A kormánybiztos további működése reprezentálásban, küldöttségek fogadásában merült ki. Igy március 5-én megjelent nála Prohászka Ottokár püspök is káptalanjának tagjaival együtt, és letette előtte a hűségesküt.

Horváth János, a székesfehérvári városi kormánybiztos sokkal aktívabb, de egyáltalán nem pozitívabb tevékenységet fejtett ki. A február 20-i budapesti kommunistaellenes provokáció után az SZDP központi vezetőségének utasítására 21-én nagy népgyűlést tartott a Városház-téren. Beszédében "elítélte a kommunisták mozgalmát, akik orosz pénzen a legélesebb ellenforradalmi akciót indították" /45/. A "baloldali ellenforradalmárokon" kívül a "grófi pénzzel" támogatott ellenforradalommal szemben is harcot követelt, s ilyen tartalmu határozatot fogadtatott el a gyűlés résztvevőivel is. A belügyminiszternek küldött jelentésében büszkén hangsúlyozta, hogy a "népgyűlés imponáns módon nyilatkozott meg a szélsőséges irányzatok ellen." /46/ Horváth János politikai magatartása természetesen következett az opportunizmus felé hajló centrista beállítottságából, de befolyásolta és tovább erősítette azt a jobboldali szociáldemokrata központi vezetés és a kormány kommunistaellenes "hivatalos" politikája is.

A tömegek fokozódó forradalmasodása, a kommunista mozgalom erősödése ugyanis "keményebb eszközök" alkalmazására kényszerítette a kormányt, a tömegek felé azonban ezeket az intézkedéseket a jogszerűség leplebe igyekeztek burkolni. Provokálniok kellett a KMP-t, de ezt a lépést a kommunisták

támadásával szembeni védekezésnek tüntették fel. A Népszava székháza előtti tumultusban történt lövöldözést a KMP agresszivitásának bizonyítékaként állították be, s hogy a kommunista vezetők letartóztatására és későbbi perbefogására meglegyen a jogi alapjuk is, a provokációt megelőzően sietve megalakították az 1919. évi XI. néptörvényt a népköztársasági államforma védelméről. /47/ Majd a kommunista párt vezető csoportjának letartóztatása után a politikai életben kisebb szerepet játszó személyek internálására, azaz a politikai mozgalomból való időleges kikapcsolására meghozták a XI. néptörvényt, amely szerint "oly egyének, akik cselekvésükkel, vagy magatartásukkal a forradalom vívmányait veszélyeztetik, ugyyszintén az oly egyének, akiknek cselekvése, vagy magatartása a forradalom vívmányainak biztosítása szempontjából a népköztársaság érdekeire vagy a közrendre és a közbiztonságra aggályos, az eset körülményei szerint ... rendőrhatalósági felügyelet alá helyezhetők, vagy a szükséghez képest őrizet alá vehetők." /48/ Ennek a nagyon "rugalmas" jogszabálynak az alapján bárkit internálni lehetett, ha magatartását "aggályosnak" látták.

A székesfehérvári kormánybiztos teljes mértékben támogatta ezt a központi politikát.

Horváth János kormánybiztosi működésének idejére esett a városi néptanács megalakítása. Ezt a szervet a kormánybiztos szociáldemokratákból, polgári radikálisokból és néhány pártonkívüliből hozta létre, gondosan kirekesztve belőle a függetlenségi /Károlyi-/ pártiakat. A döntés ellen a párt nevében Holly Géza tiltakozott a kormánybiztosnál, de eredménytelenül. /49/

A néptanács összesen két ülést tartott, február 27-én és március 17-18-án, de a villanytelep városi kezelésbe vételén és néhány kisebb gyakorlati gazdasági probléma megoldásán, valamint a néptanács szakbizottságainak megalakításán kívül egyéb eredményt nem mutatott fel. A földreform is szerepelt ugyan a március 17-18-i ülés napirendjén, de a kérdést már nem tudták megoldani.

A főispán-kormánybiztosok működését végül is a proletárdiktatura kikiáltása, a megyei és a városi direktórium megalakulása zárta le.

A székesfehérvári dolgozó tömegeknek a Fejér megyei törvényhatósági bizottság 1919. február 3-i ellenforradalmi puccskísérletére adott válasza, a Hatos Bizottság megalakulása és a proletárdiktatura kikiáltása Székesfehérvárott, hirtelen feltárta azokat a mély társadalmi és politikai ellentmondásokat, amelyek a közélet - egyébként sem nyugodt - felszine alatt rejtőztek, s amelyeknek előbb-utóbb ki kellett robbanniuk. A kormánynak ugyan sikerült a volt kormánybiztosfőispán helyébe ki nevezett két új kormánybiztos, Horváth János és Tolnay Lajos segítségével a fehérvári "politikai lavinát" megállítania, de ez csak Fejér megyében jelentette a helyzet átmeneti konszolidálódását, az ország más részeiben, s különösen a fővárosban tovább fokozódott a forradalmi fellendülés. A budapesti munkás-szervezetek a Népszava székháza közelében kirobbantott fegyveres rendőri provokáció, és az ennek ürügyén fokozódó kommunistaelenes hajsza hatására egyre nagyobb tömegekben szakadt le a Szociáldemokrata Párt jobboldali vezetőségétől és fordult növekvő rokonszenvennel a vezetői egy részének bebörtönzése ellenére is

aktívan továbbharcoló, a polgári demokratikus forradalom szocialista forradalommá való fejlesztésére törekvő Kommunisták Magyarországi Pártja felé. Az ország számos járásában, községében földfoglaló mozgalmak bontakoztak ki, /50/ mert a parasztságot nem elégítette ki a Károlyi-rendszer megváltáson alapuló földreformja, amely a földtulajdonosoknak meghagyható birtok nagyságát 500, illetve 200 holdban állapította meg, és a földhöz juttatandóknak örökhaszonbérletbe adta volna a földet, amelyet azok forgalmi becsértéken esetleg meg is vásárolhattak volna. A társadalom élénkülő mozgásának hatása államszervezeti változások forradalmi megvalósítása alakjában is jelentkezett: követve a februári székesfehérvári Hatos Bizottság példáját, Somogy vármegyében a munkástanács megbízásából március 10-én háromtagu direktórium vette át a hatalmat, /51/ négy nappal később a szekszárdi munkástanács leváltotta a Tolna megyei kormánybiztost és helyébe öttagu direktóriumot választott /52/, ezzel egyidejűleg Kiskunfélegyházán is a munkástanács állt a város élére /53/.

A Károlyi-rendszer a belpolitikai válság fokozódásával párhuzamosan külpolitikailag is egyre erősödő nyomás alá került. Az antant március 19-i jegyzéke /54/ a magyar és a román csapatok közötti semleges zóna kialakításával, az új demarkációs vonalnak az ország belseje felé történt áthelyezésével és ideiglenes politikai határként való elismerésével jelentős területek kiürítését követelte a magyar államtól.

Az antant teljesíthetetlen követelései arra kényszerítették a koalíciós kormányt, hogy mondjon le és adja át helyét ho-

mogén szocialista kabinetnek. Károlyi Mihály, mint a Magyar Népköztársaság ideiglenes elnöke lemondását kiáltványban közölte az ország lakosságával /55/. A szociáldemokraták azonban már képtelenek voltak arra, hogy egyedül vegyék át az ország vezetését, mert a februári provokáció és a kommunisták elleni hajszja fokozódása következtében egyre nagyobb munkástömegek fordultak el tőlük és álltak a kommunisták zászlaja alá. Ezért tehát csak olyan kormány alakulhatott, amelyben a kommunisták is szerepet kapnak; vagy úgy, hogy a szociáldemokraták teljesen visszavonulnak és átadják a hatalmat a KMP-nek, vagy úgy, hogy a két párt fuzióra lépve, együttesen veszi át az ország kormányrudját. A Szociáldemokrata Párt - balszárnyának befolyására - ezt az utóbbi megoldást látta célszerűbbnek. Mint ismeretes, a pártvezetőség március 21-i rendkívüli ülésén a kommunistákkal való egyesülés és a közös hatalomátvétel mellett döntött, majd a KMP és az SZDP vezetőségének együttes ülése /56/ a két párt közötti megállapodás alakjában fogadta el a pártfuziót, a kommunisták Kun Béla által kidolgozott plattformja /57/ alapján. Ezután a budapesti munkástanács esti ülésén /58/ kikiáltották a proletárdiktaturát és megalakították a Forradalmi Kormányzótanácsot, mint a Tanácsköztársaság kormányát.

/A munkásosztály Fejér megyei hatalomátvételével, a proletárdiktatura székesfehérvári és Fejér megyei szerveinek szervezetével és tevékenységével az e tanulmány folytatásaként megjelenő dolgozat fog részletesen foglalkozni./

Jegyzetek

- /1/ Székesfehérvári Hirlap 1918. november 20. - Rendkívüli közgyűlés.
- /2/ Így a városi tisztviselői kar november 6-án tette le a hűségi esküt a székesfehérvári nemzeti tanács elnökének kezébe.
- /3/ Lenin: Az I. Összoroszországi Szovjetkongresszus. Művei 25. k.Bp. 1952. 8. old.
- /4/ Népszava, 1918. nov. 5. A végrehajtóhatalom a kormány kezében.
- /5/ Párttörténeti Intézet Archivuma. A XVI. 1/24. - MMTVD. 5. k. Bp. 1956. 272. old.
- /6/ Ugyanott.
- /7/ A helyi nemzeti tanácsok különösen ott működtek sikeresen, ahol a keleti frontról hazatért és forradalmi eszmékkel telített katonák vették át a tanács vezetését, így Inotán, Vereben, Pázmándon, Csákváron. A cecei nemzeti tanács felelősségre vonta az előljárósságot a háború folyamán elkövetett törvénytelenésekért. Fejér megyei Levéltár /a továbbiakban: F.M.L./ A Magyar Nemzeti Tanács Fejér megyei bizottságának iratai, 1918-1919. Jelzet nélküli levelezés.
- /8/ F.M.L. Etyek község iratai. Képviselőtestületi jegyzőkönyv, 1918. dec.

- /9/ F.M.L. Székesfehérvár város főispán-kormánybiztosának iratai 1919. 81. szám. A Károlyi-féle Függetlenségi Párt székesfehérvári szervezetének beadványa Horváth János kormánybiztoshoz.
- /10/ Ugyanott.
- /11/ A székesfehérvári nemzeti tanács összetétele megalakuláskor: Elnök: dr. Holly Géza ügyvéd
Tagjai: Baranyai Ákos	DV munkás /DV = Déli Vasut/
Bilkey Ferenc	plébános
Dr. Csöppenszky Mihály	ügyvéd és lapszerkesztő
Hajós József	lapszerkesztő
Hevessi Jenő	"
Kelemen Béla	"
Konrád Kálmán	a Haggenmacher sörtelep helyi főnöke
Körössy Gyula	iparos
dr. Krausz Zsigmond	ügyvéd
Lits Ferenc	földműves
Ónody Ferenc	kereskedelmi alkalmazott
Pálinkás Sebő	DV munkás
dr. Steiner Jákó	ügyvéd
Velinszky László	tanító
- Székesfehérvár és Vidéke, 1918. november 3.
- /12/ Székesfehérvár és Vidéke, 1918. november 7.
- /13/ Székesfehérvár és Vidéke, 1918. november 9.
- /14/ A munkás-, földműves- és katonatanácsokat vezetésük és osztályösszetételük miatt gyakran néptanácsoknak is neveztek. Ezek azonban élesen megkülönböztetendők az 1919. évi VII. VIII. XVI. és XVII. néptörvényben szabályozott néptanácsoktól, amelyek nem a forradalom népi szervei, hanem a korábbi törvényhatósági bizottságok, illetőleg városi, községi képviselőtestületek helyébe lépő szervek voltak.
- /15/ A magyar belügyminiszter 1918. évi 153862. számú körren-

delete valamennyi főispánhoz és főispáni teendőkkal megbízott kormánybiztoshoz, a vidéki Nemzeti Tanácsok és Néptanácsok működéséről. Magyarországi Rendeletok Tára. Ötvenkettedik folyam. 1918. X. - XII. 2423-2424. old.

/16/Károlyi József gróf, mint távozó főispán hivatali működésének utolsó heteiben már semmi lényegeset nem tett, még a megyei nemzetőrség megszervezésének vezetésére és a "fontosabb teendők irányítására" is külön "belügyi népbiztost" kellett leküldeni Székesfehérvárra Mecser Endre személyében. /Székesfehérvár és Vidéke 1918. november 9./

/17/Belügyi Közlöny, 1918. évi 52. szám 1735. old. Személyi hírek. Főispáni felmentések.

/18/Belügyi Közlöny, 1918. évi 52. szám 1735. old. Személyi hírek. Kormánybiztosok kinevezése.

/19/Ugyanott.

/20/Olykor előfordult az is, hogy két, földrajzilag és igazgatási lag egymáshoz kapcsolódó törvényhatóság addig egy főispán kezében összefogott vezetését két külön kormánybiztosra bízák /Benyovszky Móricz gróf főispánt Baranya vármegye kormánybiztosi tisztében dr. Keress György, Pécs szabad királyi városában pedig Oberhammer Antal követte./
Belügyi Közlöny 1918. évi 52. szám 1735. old. Személyi hírek. Főispáni felmentések. Kormánybiztosok kinevezése.

/21/F.M.L. Fejér vármegye és Székesfehérvár sz. kir. város főispánkormánybiztosának bizalmas iratai 1918. 166. res. 1918. /távirat/

/22/Ugyanott. /kézirásos fogalmazvány/ Expediálás: 1918. dec. 15-én.

- /23/ Ugyanott./Kézírásos fogalmazvány/ Expediálás: 1918. dec. 15-én.
- /24/ Jellemző a nemzeti tanácson belüli feszültségre pl. a Nemzeti Polgári Párt november 17-i zászlóbontásának meg-hiusítása a szociáldemokraták részéről, majd a NPP mellett kiálló Bilkey Ferenc felsővárosi plébános lemondatása nemzeti tanácsi tagságáról.
- /25/ Székesfehérvár és Vidéke, a Népszava, 1918. december 17.
- /26/ Székesfehérvár és Vidéke, a Népszava, 1918. december 19.
- /27/ F.M.L. - Fejér vármegye és Székesfehérvár sz. kir. város főispán-kormánybiztos iratai. 1918. 173. res./1918.
- /28/ Ugyanott.
- /29/ Fejérmegyei Napló, 1919. január 15.
- /30/ Fejérmegyei Napló, 1919. január 16. - Működik a vörös terror. Kikezdték a kormánybiztost.
- /31/ Fejérmegyei Napló, 1919. február 5.
- /32/ Megyei törvényhatósági bizottság jegyzőkönyvei, 1919. Az 1919. február 3-i rendes közgyűlés: 3/1920. számú napi-rendi pont.
- /33/ Fejérmegyei Napló, 1919. február 5.
- /34/ Fejérmegyei Napló, 1919. február 5. - Grieger a több mint félévvel később, 1919. szeptember 1-én tartott rendkívüli törvényhatósági közgyűlésen a február 3-i ülésen törté-
ntekre hivatkozva, büszkén hangsúlyozta: "Miénk a dicsőség,
hogy elsők voltunk, kik felismertük a veszedelmet, melyet
Károlyi Mihály gróf politikája, illetve botor hiusága és
féktelen nagyravágása zudított az országra, miénk az

- érdem, hogy e veszedelmet nemcsak felismertük, hanem elhárítására is vállalkoztunk." F.M.L. Megyei törvényhatósági bizottsági közgyűlés jegyzőkönyvei, 1919. Az 1919. szept. 1-i ülés.
- /35/ Fejérmegyei Napló, 1919. február 5.
- /36/ F.M.L. Székesfehérvár sz. kir. város főispán-kormánybiztosának iratai, 1919. 19/1919. szám.
- /37/ Ugyanott.
- /38/ Népszava, 1919. február 4. - A Fejér megyei ellenforradalmi puccskisérletről a Magyarországi Szociáldemokrata Párt február 9-én megnyitott rendkívüli kongresszusán is többször szó esett, így Landler Jenő is erélyesebb kormányintézkedéseket követelt felszólalásában a Fejér megyei ellenforradalommal szemben. Népszava, 1919. február 13.
- /39/ Fejérmegyei Napló, 1919. február 6.- Az 1409/1919. számú polgármesteri hirdetmény melléklete.
- /40/ Fejérmegyei Napló, 1919. február 6. - "Proletárdiktatura" a megyénkben. /vezércikk/
- /41/ Belügyi Közlöny, 1919. február 16. szám 326. old.
- /42/ Belügyi Közlöny 1919. február 23. szám 378. old.
- /43/ F.M.L. Székesfehérvár sz. kir. város főispánkormánybiztosának iratai, 1919. 47/1919. szám.
- /44/ Belügyi Közlöny, 1919. febr. 23. szám 344-347. old.
- /45/ Fejérmegyei Napló, 1919. febr. 22.
- /46/ F.M.L. Székesfehérvár szabad kir. város főispán-kormánybiztosának iratai, 1919. - 11/1919. szám.
- /47/ Belügyi Közlöny, 1919. február 16. 290-292. old. /Az 1919. évi XI. néptörvényt a Népköztársaság elnöke február 10-én

- /48/ Belügyi Közlöny, 1919. március 2. 413. old. /Az 1919. évi XX. néptörvényt a Népköztársaság elnöke február 22-én hagyta jóvá./
- /49/ F.M.L. Székesfehérvár sz. kir. város főispán-kormánybiztosának iratai, 1919. - 81/1919. szám.
- /50/ Fejér megyében pl. "a Sárosd községhez tartozó özvegy Reisz Bertholdné tulajdonát képező jakabszállási uradalmat az ottani cselédség szövetkezei alapon hatalmába kerítette". A sárbogárdi főszolgabíró március 16-i jelentése dr. Tolnay Lajos főispán-kormánybiztosnak. - PI. Archivum, Fejér m. Főispáni bizalmas iratok res. 1919. 630.
- A földfoglaló mozgalom elsősorban azokban a megyékben alakult ki, amelyekben különösen erős volt a nagybirtok, így Somogyban, Fejér megyében, általában a Dunántulon. Az OMGE /Országos Magyar Gazdasági Egyesület/ március 6-i választmányi ülésén az egyesület főtitkára jelentette a választmánynak, hogy március első napjaiban az Esterházy herceg tulajdonát képező kaposvári béruradalmat, a gróf Somssich-féle hetesi és a Hunyadi-féle somogyszili birtokot és a Széchenyi-féle sárbogárdi uradalmat a helybeli parasztság elfoglalta és azon termelőszövetkezetet létesített. A főtitkári jelentés hangsúlyozta, hogy "ez a szinte járványszerűen terjedő jelenség annál aggasztóbb, mert ezek az emberek minden tőke és jórészt szakértelem híján kezdik meg a gazdálkodást." Az OMGE választmánya felhívta a kormányt, hogy "minden rendelkezésre álló eszközzel, ha kell fegyveres erővel is akadályozza meg ezt a

rablógazdálkodást, ami a Dunán túl megkezdődött, és ami, ha büntetlenül marad, kétségtelenül az ország más vidékein is követőkre fog akadni." - 8 Órai Ujság, 1919. március 8. Több dunántúli vármegyében a nép elfoglalta a fő-
uri uradalmakat. A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai /a továbbiakban MMTVD/ 5. kötet, Bp. 1956. 650-651. old.

- /51/ Somogyi Hírlap, 1919. március 11. Direktórium vette át Somogyban a hatalmat. - MMTVD 5. kötet, Bp. 1950. 661-662. old.
- /52/ Népszava 1919. március 16. Hírek rovat. A szegedi főtisztviselők kicserélése és a szekszárdi munkások általános sztrájkja. - MMTVD 5. kötet 663. old.
- /53/ Vörös Ujság, 1919. március 20. Szemle rovat. A forradalom utján. - MMTVD 5. kötet 664. old.
- /54/ A párizsi békekonferencia már 1919. február 26-i ülésén elhatározta egy semleges zóna létesítését a magyar és a román fegyveres erők között összeütközésük kiküszöbölése céljából. A zóna kialakításával, megszállásával és igazgatásának megszervezésével megbízott de Lobit francia tábornok Vix alezredes utján nyújtotta át a magyar kormánynak március 19-i jegyzékét, amelyben március 21-én 18 órára várta a kormány válaszát. Ez az un. Vix-jegyzék adta az utolsó impulzust a Károlyi-rendszer összeomlásához. MMTVD 5. k. Bp. 1956. 677-679. old.
- /55/ "Magyarország Népehez!
A kormány lemondott. Azok, akik eddig is a nép akaratá-

ből a magyar proletárság támogatásával kormányoztak, be-
látták, hogy a viszonyok kényszerítő ereje új irányt pa-
rancsol.

A termelés rendjét csak úgy lehet biztosítani, ha a ha-
talmat a proletariátus veszi kezébe.

A fenyegető termelési anarchia mellett a külpolitikai
helyzet is válságos. A párizsi békekonferencia titokban
úgy döntött, hogy Magyarországnak csaknem egész területét
katonailag megszállja. Az antantmisszió kijelentette, hogy
a demarkációs vonalat ezentúl politikai határnak tekintik.
Az ország további megszállásának célja az, hogy Magyar-
országot fölvonulási és hadműveleti területté tegyék a
román határon harcoló orosz-szovjet hadsereg ellen. A mi-
tőlünk elrablott területek pedig zsoldja lenne azoknak a
román és cseh csapatoknak, amelyekkel az orosz-szovjet
sereget akarják leverni.

Én, mint a Magyar Népköztársaság ideiglenes elnöke, a pá-
rizsi békekonferenciának ezzel a határozatával szemben a
világ proletariátusához fordulok igazságért és segítség-
ért, lemondok, és átadom a hatalmat Magyarországnak népei
proletariátusának.

Károlyi Mihály"

Nyomatott plakát - PI. Archivum. Plakátgyűjtemény.

IV.1/1756. MMTVD. 5. k. Bp. 1956. 684-685. old.

/56/ Jegyzőkönyv a Kommunista Magyarországi Pártja és a Ma-
gyarországi Szociáldemokrata Párt egyesüléséről. /tisz-
tázat/ PI. Archivum. R. gy. 1/23. - MMTVD 5. k. Bp.
1966. 688-689. old.

/57/ Kun Béla: Levél Bogár Ignáchoz. /A Magyar Tanácsköztársaságról; Válogatott beszédek és irások, Kossuth Könyvkiadó Bp. 1958. 139-148. old./

/58/ Vörös Ujság. 1919. március 22. A munkástanács ülése. - MMTVD 5. k. Bp. 1956. 690-691. old.

Йозеф Бузаш:

Администрация города Секешфегервар и комитета Фейер
во время гражданской демократической революции
в 1918-1919 г.

/Резюме/

Непосредственно по первой мировой войне в результате военного разгрома в Венгрии развертывался внутренне- и внешне-политический кризис. Трудящиеся массы, живущие в постоянно ухудшающихся экономических условиях, будучи в депрессивном состоянии, и солдаты, возвратившиеся с фронтов становились все более революционными. Этот процесс закономерно привел к гражданской демократической революции. Буржуазные и помещичьи господствующие классы, достигнув независимости от Австрии, умеренной демократизацией государственной структуры и общественной жизни, иногда довольно радикальной сменой должностных лиц, проведенной в центральном и местном управлении, обещанием и медленным осуществлением меньших реформ трудящимся массам и национальностям старались остановить революционный процесс в гражданско-демократический период и воспрепятствовать его превращению в социалистическую революцию. Революционные народные

массы противостояли этому стремлению господствующих классов и в первые недели революции везде по стране создали при системе центральных и местных органов государственного аппарата свои, названные по разному, народные революционные органы, народные советы, советы рабочих, крестьян и солдатских депутатов, которые на многих местах кроме общественных функций требовали для себя всё решительнее и местные функции государственной власти и управления. Таким образом и в Венгрии создалось двоевластие, которое на разных местах страны и в разные периоды революции находилось в руках то одной, то другой классовой группы. Пока наконец соответственно все возрастающей тенденции революции оно привело к победе социалистической революции и провозглашению диктатуры пролетариата.

Научная работа рассматривает историю комитата Фейер и города Секешфегервар в течение почти пятимесячного периода /с 31-го октября 1918 г. по 21 марта 1919 г./ подчеркивая развитие местной администрации. Она указывает, какое отрицательное влияние оказывали на состав и деятельность народных советов, и советов рабочих, крестьян и солдатских депутатов в комитате Фейер местная неразвитость рабочего движения, центристское руководство социалдемократической партии и тот факт, что во время гражданско-демократической революции еще не было коммунистической партийной организации в городе Секешфегервар. В результате этого вновь оживленные буржуазно-помещичьи силы 3-го февраля 1919 г. на общем собрании муниципального комитета осмелились принять участие в открытой контрреволюционной демонстрации во главе с бывшим губернатором комитата Фейер, графом Йожефом Кароли. Народные силы, потрясенные попыткой

путча, решили принять радикальные меры: создали директорию, состоящую из 6 членов и провозгласили диктатуру пролетариата в городе Секешфегервар. На это правительство назначило нового, уполномоченного правительства и во главе комитета, и во главе города, которым после несколькихдневной деятельности Шестичленная директория передала власть местной администрации. За оставшиеся несколько недель гражданско-демократической революции массы стали более левыми и под влиянием столичных событий 21-го марта и в городе Секешфегервар и в селах комитета создали директории и провозгласили диктатуру пролетариата.

Buzás József:

Die Verwaltung der Stadt Székesfehérvár und des
Komitats Fejér zur Zeit der bürgerlich-demokra-
tischen Revolution der Jahre 1918-19

Unmittelbar nach dem I. Weltkrieg entwickelte sich in Ungarn infolge des militärischen Zusammenbruchs eine immer größer werdende außen- und innenpolitische Krise. Die in immer schlechteren wirtschaftlichen Verhältnissen lebenden und in ihrer Stimmung deprimierten arbeitenden Massen und die von den Fronten nach Hause kommenden Soldaten wurden immer mehr revolutionär gesinnt. Dieser Umwälzungsprozeß mündete gesetzmäßig in die bürgerlich-demokratische Revolution. Die herrschenden Klassen der Bourgeoisie und der Grundbesitzer bemühten sich durch die Er kämpfung ihrer Unabhängigkeit von Österreich, durch die gemäßigte Demokratisierung des Staatsapparates und des öffentlichen Lebens, durch die in der zentralen und örtlichen Leitung manchmal ziemlich radikal durchgeführten Personalwechsel, durch die Versprechung und langsame Erfüllung der Reformen, die die werktätigen Massen und Nationalitäten erwarteten, den revolutionären Prozeß in seiner bürgerlich-demo-

kratischen Periode aufzuhalten und seine Weiterentwicklung zu sozialistischen Revolution zu verhindern.

Die revolutionären Volksmassen wendeten sich natürlich gegen die Bestrebungen der herrschenden Klassen und brachten in den ersten Wochen der Revolution neben dem System der zentralen und örtlichen Organe der Staatsorganisation ihre eigenen volksrevolutionären Organe, die Nationalräte, die Arbeiter-Bauern- und Soldatenräte zustande, die an vielen Stellen neben gesellschaftlichen Funktionen für sich immer ausdrücklicher auch örtliche Macht- und Verwaltungsfunktionen beanspruchten. So bildete sich auch in Ungarn eine eigenartige doppelte Macht, die an verschiedenen Orten des Landes und in den verschiedenen Perioden der Revolution einmal die eine, andermal die andere Klasse in den Vordergrund stellte, was schliesslich der aufwärts steigenden Entwicklungstendenz der Revolution entsprechend zum Siege der sozialistischen Revolution, zur Proklamation der Diktatur des Proletariats führte.

Die Studie erforscht die Geschichte des Komitats Fejér und der Stadt Székesfehérvár während der beinahe 5 Monate dauernden Zeitperiode /ab 31. Okt. 1918. bis 21. März 1919./ und konzentriert ihre Aufmerksamkeit auf die örtliche Entwicklung. Es wird darauf hingewiesen, daß die örtliche Unentwickeltheit der Arbeiterbewegung und die zentristische Führung der Sozialdemokratischen Partei, sowie die Tatsache, daß sich zur Zeit der bürgerlich-demokratischen Revolution in Székesfehérvár noch keine kommunistische Parteiorganisation entwickelt hat, auf die Tätigkeit und Zusammensetzung der im Komitat Fejér

gegründeten Nationalräte, Arbeiter-, Bauern- und Soldatenräte eine negative Wirkung ausübten.

Infolge dessen wagten sich am 3. Februar 1919 auf der Generalversammlung des Munizipalrates des Komitats Fejér die wieder auflebenden Kräfte des Großgrundbesitzer und der Bourgeoisie unter der Führung des gewesenen Obergespanns Graf Josef Károlyi sogar zur offenen gegenrevolutionären Demonstration. Die vom Putschversuch aufgerüttelten Volkskräfte entschlossen sich dann zu einem radikalen Schritt: sie bildeten ein Direktorium mit sechs Mitgliedern und proklamierten in Székesfehérvár die Diktatur des Proletariats.

Die Regierung ernannte darauf eilends zum Leiter des Komitats und der Stadt Regierungskommissare, denen das aus sechs Mitgliedern bestehende Direktorium nach seiner nur einige Tage dauernden Tätigkeit die örtliche Verwaltungsmacht übergab. In den letzten Wochen der bürgerlich-demokratischen Revolution verschoben sich die Massen immer mehr nach links und gründeten nacheinander unter dem Einfluss der in der Hauptstadt am 21-sten März erfolgten Ereignisse auch in Székesfehérvár und in den Dörfern des Komitats Direktorien und proklamierten die Diktatur des Proletariats.

